

Svenska sägner

Planera studierna

Det är bra att redan från början diskutera hur ni tycker att studierna bör gå till, hur ofta ni vill träffas och vilket arbetstempo ni önskar hålla. Vill ni ha kafferast under sammankomsten? Kan ni tänka er att läsa mellan sammankomsterna eller utföra något annat arbete då?

Första sammankomsten presenterar ni er förstås för varandra i cirkeln, antecknar varandras namn, adresser och telefonnummer. Berätta varför ni har valt just denna cirkel och vad ni väntar er av studierna.

I en studiecirkel bestämmer deltagare och cirkelledare tillsammans studiernas inriktning. Diskutera även hur lång tid ni vill använda för studierna.

Det är bra om ni på ett tidigt stadium diskuterar arbetsfördelningen i cirkeln. Kanske kan ni turas om att göra korta inledningar om det ni har kommit överens om att läsa i grundboken till varje sammankomst.

Diskutera hur mycket ni vill pröva på muntligt berättande själva i er studiecirkel. Är ni intresserade av det kan ni gärna höra en ny sägen, som någon intresserad lärt sig mer eller mindre utantill, återberättas vid varje sammankomst. Det ska givetvis vara ett helt frivilligt åtagande, ingen ska behöva känna press på sig att göra detta.

Kan ni någon av er själv en sägen från era hemtrakter som ni spontant kan återberätta?

Kompletterande information

När ni bestämt hur ni vill arbeta med boken kan ni söka ytterligare litteratur med hjälp av litteraturlistan på s. 181–182. Be gärna er bibliotekarie om hjälp med att få fram andra böcker som kan tänkas ge er den information ni vill ha. Böcker kan beställas från andra bibliotek om de inte finns på det egna.

Det kan vara roligt och intressant att läsa och berätta fler sägner än de som finns med i den här boken. En rik samling sägner från hela landet finns i Bengt af Klintbergs "Svenska folksägner". Ett

litet urval, uppdelade på olika landskap, finner ni i boken "Sägenresan" av Per Gustavsson (Stockholm, 2006).

Folkminnesarkiven förvarar originaluppteckningar som i detalj speglar sägenberättandet på olika håll i landet:

Nordiska museets folkminnessamling. Besöksadress: Linnégatan 89 c, Stockholm; tel: 08-519 545 55; e-post: arkivet@nordiskamuseet.se

Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Uppsala. Postadress: Institutet för språk och folkminnen, folkminnesavdelningen, box 135, 751 04 Uppsala; tel: 018-65 21 60; e-post: registrator@sofi.se

Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå. Postadress: Daum, Länsmansvägen 5, 904 20 Umeå; tel: 090-13 58 15; e-post: daum@sofi.se
Hemsida för sökning i databas:
http://www2.sofi.se/cgi-bin/sok_daum.cgi

Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Göteborg. Postadress: Vallgatan 22, 411 16 Göteborg; tel: 031-10 75 30; e-post: dag@sofi.se

Folkklivsarkivet, Lunds universitet. Postadress: Finngatan 8, 223 62 Lund; tel: 046-222 43 73; e-post: etn@etn.lu.se
Hemsida: <http://etnhum.etn.lu.se/arkiv/Allm/Index.htm>

Fackmannamedverkan kan ge värdefull information. (Kontakta alltid studieförbundsavdelningen innan ni beställer sådan!) Om flera cirklar går samman kan ni kanske klara att arvoda en folklorist som är särskilt kunnig när det gäller sägner som berättats i ert landskap. Kontakta i så fall närmaste folkminnesarkiv (se ovan).

Innan ni slutar

Gör en utvärdering av hur ni tycker att studierna har fungerat innan ni avslutar cirkeln. Fick ni ut det ni tänkt er av studierna? Har alla fått sina intressen tillgodosedda?

Skriv gärna till Ebbe Schön, c/o Bilda Förlag, Box 42 053, 126 13 Stockholm och berätta vad ni tyckte om boken och hur den kan förbättras.

Frågeställningar att diskutera

Frågeställningarna nedan är avsedda som en allmän inspirationskälla som ger lite hjälp att komma igång med studierna. Välj bara ut sådana frågor som intresserar er och formulera gärna egna, som passar bättre för de syften som just ni har med cirkeln.

Om sägner

Läs vandringsäggen om den döda liftarflickan. Hur vill ni försöka förklara att denna sägen och många andra berättas på nästan samma sätt i flera olika världsdelar? Sammanfatta i några punkter författarens beskrivning av vad som kännetecknar en sägen.

- Varför uppstår lokala varianter av en sägen, som i tomtesäggen från Älvdalen? Har ni egna exempel på detta från era hemtrakter?
- Vilka är de huvudsakliga skillnaderna mellan en sägen å ena sidan och en folksaga, respektive ett rykte, å den andra?
- Förklara begreppen memorat, trosutsaga och ritbeskrivning.
- Vad tycker ni är mest speciellt med muntligt berättande jämfört med att själva läsa en berättelse eller höra den i radion/se den i tv?
- Försök föreställa er hur det var att vara analfabet på 1800-talet och tidigare. Vilken roll fyllde folktron för dem som inte kunde inhämta skriftliga fakta om omvärlden?
- Diskutera vad man förlorar jämfört med hur en sägen ursprungligen berättades, när man läser den i upptecknad form?
- Vilka egenskaper tror ni är viktigast hos den som upptecknar en sägen för att den ska ligga så nära den berättade texten som möjligt?
- Läs om sägnernas dynamik och hur de påverkas av att återberättas under århundraden. Vad

säger den texten er om de gamla sägner som skrivs ner och återberättas idag?

- Ni kan prova själva (och ev. spela in) hur en sägen förändras när den återberättas. Välj gärna en lite längre sägen ur denna eller någon annan bok. En person försöker lära sig säggen till nästa sammankomst, berättar den, varefter ytterligare någon i cirkeln (som inte läst säggen i förväg) återberättar samma sägen. Det bör kunna uppstå en del munterhet kring hur historien förändras ...
- Vilken roll hade kyrkan i forandet av sägnernas motivkrets och hur de berättades?
- Hur vill ni förklara att det tycks ha varit så lätt för berättarna att få sina lyssnare att tro på de övernaturliga väsen som förekom i sägnerna?
- Försök att lista typiska kännetecken för muntligt berättande.
- Vilken särskild attraktionskraft anser ni att muntligt berättande kan ha i vår moderna tillvaro?
- Ta del av författarens kommentarer ”om den här boken”. Vilka reflexioner gör ni?
- Vad menar ni att det var som inspirerade till sägenberättande i människors livssituation i det gamla bondesamhället?

Sägner om det övernaturliga

- Vilka sägenväsen känner ni er mest bekanta med? Varför just dessa?
- Vad menas med begreppen trosdominant, reliktområde och novationsområde?
- Försök föreställa er att ni levde i det gamla bondesamhället, långt från vår moderna civilisation och var på väg hem till en liten grå stuga genom en mörk skog. Hur mottagliga för övernaturliga intryck tror ni att ni skulle ha varit?
- Vilka likheter och skillnader ser ni mellan de gamla folktroväsendena och de mytiska väsen som i vår tid befolkar fantasyromaner och filmer och datorspel med fantasyinriktning?

- Försök förklara varför ödestron var så vanlig förr, efter att ha läst sägnerna om ödet.
- Vilka kan ha varit de mest attraktiva dragen i asatron, som gjorde att delar av den levde kvar?
- Horgasägner från Hälsingland, där djävulen uppträder som spelman och tvingar ungdomarna att dansa tills bara skeletten återstår är en känd variant av sägnen från Malungsfors. Vilka kännetecken hade djävulen i sägnerna?
- Hur vill ni försöka förklara att de dödas julotta är ett så urgammalt sägenmotiv?
- Vad menar ni är kärnan i den dragningskraft som utövas av de husspöken som varje turistriktat slott med självaktning håller sig med idag?
- I vilka sammanhang har ni stött på gårdstomten i tal och skrift? Vilka var hans främsta egenskaper? Och vilken nytta gjorde skeppstomten?
- Varför tror ni den moderna bilden av trollen skiljer sig så markant från den som sägnerna ger?
- Stål, skurna kors och kyrkklockors klang hjälpte mot trollens inflytande. Vilka andra medel hade man för att skydda sig mot att bli utsatt för påverkan från övernaturliga väsen?
- Skogsrådet visade gärna sin vackraste sida för män som arbetade ensamma i skogarna. Vad säger detta om skogsarbetarnas och kolarnas tillvaro förr?
- Läs om halländske Anders möte med skogsfrun och försök föreställa er domstolsförhandlingarna. Resonera om orsakerna till att människor avrättades för ”brott” som detta och för trolldom och häxeri.
- I Per Edvin Skölds uppteckning av en sägen om de underjordiska är det viktigt att den drabbade följer en invecklad procedur för att bli fri från de underjordiskas inflytande, bli frisk. Har ni hört exempel från era hemtrakter på kloka gummors huskurer från förr?
- Hur tror ni det kommer sig att man i Norrland i huvudsak nöjt sig med att berätta sägner om ett enda slags väsen, vittra?
- Hur tycker ni beskrivningen av älvor på s. 87-88 och sjörået på s. 94-98 överensstämmer med hur älvor och sjöjungfrur skildras i sagorna?
- Sammanfatta vilka som var näckens mest typiska egenskaper i folktron.
- Försök förklara vad det är som har gjort de ormliknande vidundren i Storsjön i Jämtland och Loch Ness i Skottland så omtalade och ”långlivade”.
- Vilka skillnader ser ni mellan de typiska kännetecknen för maror och varulvar?
- Björn, varg och lo kunde förr ses nästan som folktroväsen. Varför just dessa djurarter?

Sägner om det förflutna

- Sägner om försvunna städer, känner ni till fenomenet? Vad tror ni krävs för att en sådan sägen ska uppstå?
- Vad kännetecknade jättarna enligt texterna på s. 114-119 och 121-123?
- Varför blev krigshändelser, pest och hungersnöd tacksamma motiv för sägenberättare?
- Vad minns ni att ni själva hört eller läst om Gustav Vasas äventyr i Dalarna? Varför blev just Gustav Vasa så intressant att berätta sägner om jämfört med andra kungar?
- Drottning Kristina fick i folkfantasin en helt annan personlighet än i verkliga livet. Försök förklara vad det kan ha berott på.
- Karl XII framstod i sägnernas värld som osårbar. Tror ni att man berättat dessa sägner med anspråk på att bli trodd? Kan kungens närmast kroniska frånvaro från landet ha inverkat på vad som berättades om honom?
- Diskutera varför det kan ha varit attraktivt att berätta sägner om upprorsmän.
- Hur tydlig tror ni gränsdragningen var förr mellan kloka gummor som kunde bota sjukdomar med örtrecept och trollkunniga som utövade ”skadlig” trolldom?

- Försök förklara vad som krävs för att häxhysterier i stil med de i Sverige under 1600-talet ska kunna uppstå och leda så långt som till massavrättningar.
- Har ni andra exempel på riter och medel att upphäva trolldomsinflytande än de som nämns i boken?
- Kan någon berätta andra sägner om kyrkor och kyrkklockor än de som nämns i boken?
- Jämför sägenmotiven som handlar om skatter och skattvaktande drakar med folksagornas berättelser om samma fenomen. Vilka likheter och skillnader tycker ni er se?
- Finns det någon typ av historiska sägner i era hemtrakter som inte finns med i den här boken? I så fall, är händelserna som skildras speciellt anknutna till just ert landskap?

Läs om Ebbe Schöns förslag till *landskapsväsen* och hur han motiverar sina val. Tycker ni att valen är bra? Har ert landskap fått ”rätt” väsen? Skicka gärna era synpunkter till Ebbe Schön, Helgalunden 13, 118 58 Stockholm.

Bilda Förlag, Box 42053, 126 13 Stockholm, tel. 08-709 04 00
 info@bildaforlag.se, www.bildaforlag.se, Text: Bo Tynderfeldt

© Bilda Förlag. Får kopieras fritt till studiecirkel
 Int20201